

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RA VUMBIRHI (P2)

HUKURI 2017

MEMORANDAMU

TIMARAKA: 70

Memorandamu leyi yi na 10 wa tipheji.

XIYENGE XA A: NOVHELE**XIVUTISO XA 1: NDZI NGO TINCIKI – FA Thuketana**

- 1.1 I ku hisiwa ka tibazi ta yena./I ku herisiwa ka bindzu ra yena ra tibazi.√ (1)
- 1.2 Hileswi vakristekulobye a va n'wi hleka.√ (1)
- 1.3 Eka N'wa-Mugwana./Ebyalweni./Eka vaJamboti.√ (1)
- 1.4 Matitiviselo ya yena khale a ya kombisa ku tikukumuxa hi rifuwo hileswi a a ri na tibazi ta khumembirhi, kasi loko a titivisa eka Muzayiwe se a titivisa hi vito na xivongo ntsena ku fana na munhu un'wana na un'wana hikuva rifuwo a ri herile.√√ (2)
- 1.5 ELisuthu√ na le Koloni.√ (2)
- 1.6 Rito Lord ri vula munhu loyi a nga ehenhla hi xiyimo, kutani Ntekele a a tshemba leswaku u ta kuma ku pfuneka eka Muzayiwe hi ku pfluxa bindzu ra yena.√√ (2)
- 1.7 A hiseriwile tibazi ta makumembirhi hi vaLefty leswi swi nga endla leswaku a hundzuka xisiwana./Mahanyelo yo ka ya nga amukeleki ya vana va yena.√√ (2)
- 1.8 U vurile leswaku a a ri na tibazi ta makumenharhu kasi entiyisweni a a ri na tibazi ta makumembirhi.√√ (2)
- 1.9 Mpfuleni a nga xiximi tata wa yena./A a ri n'wana wo rhandza ku tilawula hikuva u tekile xibocho xa ku tekana na Lefty handle ka mpfumelelo wa tata wa yena Ntekele.√√ (2)
- 1.10 A ya fanerile hikuva a a hlangahlanganisiwile hi xiyimo lexi a a ri eka xona xa ku va a hiseriwile tibazi.√√

KUMBE

A ya nga fanelangi hikuva a a nga ri eka xiyimo xa kahle emiehleketweni ku va a nga nghenela mintwanano.√√

(Amukela na yan'wana mavonelo lawa ya twalaka. Timaraka i ta nseketelo ntsena.) (2)

- 1.11 Eka Ntekele.√ (1)
- 1.12 Hileswi a a nga swi lavi ku tekana na Muzayiwe loyi a a hlawuleriwile hi Ntekele.√√ (2)
- 1.13 Lovile./B.√ (1)
- 1.14 Wu tshikelela ndlela leyi munhu loyi a nga tsaleriwa papila a nga na mona ha kona./Wu kombisa ndlela leyi Manayila a a twisiwile ku vava hi yona hi Ntekele.√√ (2)

- 1.15 A a lava ku pfuxeriwa bindzu ra yena ra tibazi leti a ti hisiwile.√√ (2)
- 1.16 A a ri ejele epurasini ra Pluinvee./Epurasini ra Baas Donder.√ (1)
- 1.17 A a n'wi tseketsela hileswi a a hlundzukile naswona a a swi vula hileswi a xanisiweke./A a n'wi godela hi mhaka ya leswi a a twa ku vava.√√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twalaka.) (2)
- 1.18 Hi ku n'wi alela ku teka nhwana loyi a a n'wi bihisile emirini.√√ (2)
- 1.19 A a ri na ku hlawula vanhu ku ya hi swiyimo./A a arisa vana va yena ku rhandzana na vanhu lava a va vula vahedeni.√√ (2)
- 1.20 Mukamberiwa u ta tsala xitsundzuxo xa yena Xikombiso: A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a ya lava ku pfuniwa eka vanawu/soxaliweka.√√√ (3)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 35

XIYENGE XA B: NTLANGU**XIVUTISO XA 2: BYOKOTA MADLAYISANA – MM Marhanele**

- 2.1 Ekaya ka n'anga Mavundza.√ (1)
- 2.2 I ku fikisa byalwa na huku laha a n'wi rhumile kona eka n'anga Mavundza.√√ (2)
- 2.3 Wa Ntlhaveni.√ (1)
- 2.4 Makhanana a a ri munhu wo ka a nga tshembekangi eka nuna wa yena.√/Wo rhandza ku dyela.√/Wo rhandza vavanuna.√/Wo ka a nga tikhomi, ngopfungopfu loko a nwile byalwa.√ (3)
- (Timhaka tinharhu ntsena.) (3)
- 2.5 A a lava ku tiva leswaku i ntiyiso leswaku Gezani na Makhanana va rhandzana.√√ (2)
- 2.6 Hi marito lawa Mavundza u tshembisa Gezani leswaku loko a ri na yena u hlayisekile ku ri leswaku endzhaku u n'wi chelerile byongo bya ngwenya (chefu) ebyalweni a lova.√√ (2)
- 2.7 Hileswi a kunguhateke swin'we na Mavundza ku dlaya Gezani.√√ (2)
- 2.8 Hi loko byi pyopya munhu.√ (1)
- 2.9 A a kota ku rivalela a tlhela a va ntwelavusiwana.√√ (2)
- 2.10 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ina, u endlile kahle i vutihlamuleri bya wanuna un'wana na un'wana ku burisana na nsati wa yena ku kuma ntiyiso wa timhaka loko a vona swilo swi nga tshamisekangi.√√

KUMBE

- E-e, a nga endlangi kahle. A a fanele a lo lavisisa hi yexe a tikumela ntiyiso.√√ (2)
- 2.11 U swi lemukile nkarhi lowu a a lava leswaku Makhanana a n'wi nyiketa fole leswaku a ta dzaha.√ (1)
- 2.12 Endyangwini wa n'anga Mavundza.√ (1)
- 2.13 U khongoterile Mathebula leswaku a yima ku ba Gezani swi ringanile kutani Mathebula a n'wi sukela.√√ (2)
- 2.14 Makhanana a a endla vugangu na Gezani na Mavundza kutani Mavundza a dlaya Gezani leswaku a ta ka a nga ha vangisiwi eka Makhanana leswi nga endla a khomiwa a nyikiwa xigwevo xa rifu.√√ (2)

- 2.15 Ku ya tivisa hosi leswaku Mavundza hi yena a nga dlaya Gezani.√ (1)
- 2.16 Hi swona. U tiendla lonene eka Gezani kasi wo n'wi onga leswaku a kota ku n'wi chelela chefu a n'wi dlaya.√√ (2)
- (Timaraka i to seketela ntsena.) (2)
- 2.17 U vula leswaku wa tiphina hi vugangu bya yena na Makhanana loyi a nga nsati wa Mathebula.√√ (2)
- 2.18 Mukamberiwa u ta boxa miehleketo ya yena. Xikombiso: Yi ndzi tisela miehleketo ya leswaku minkarhi yo tala tin'anga ti lumbetiwa ku dlaya./Yi ndzi tisela miehleketo ya leswaku N'wa-Chovolo a a bvumba leswaku Mavundza u ta dlaya Gezani hakunene.√√ (2)
- 2.19 Munhu loyi a dlayaka un'wana na yena u fanele ku dlayiwa.√ (1)
- 2.20 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: A a fanele a lo tshama ehansi loko vukari byi vohlile a vulavurisana na nsati wa yena./ A a fanele a lo nghenisa nandzu ehubyeni kumbe eka tindhuna./A a fanele a vitanile va ka va nsati wa yena ku tengiwa mhaka hi xindyangu.√√√ (3)

[35]

XIVUTISO XA 3: KU DYELA NYAMA EMATLUKENI – DJ Risenga

- 3.1 A va ri eka Siyandhani.√ (1)
- 3.2 A a nyanyuriwa hi mali ya phenxeni.√√ (2)
- 3.3 A a pitsula nuna wa yena.√/A n'wi kholela.√/A a n'wi tekela swiboho swa leswaku va fanele ku rhurha va ya tshama eKremetart.√ (2)
- (Tinhlamulo timbirhi ntsena.) (2)
- 3.4 Ku va a byerile Vukosi leswaku u lerile Mzamani hi xipapilana a swi nga ri xikombiso xa kahle./A a byeletela Vukosi leswaku wansati u sirheleriwa hi nawu ku hava lexi wanuna a nga ta n'wi byela xona.√√ (2)
- 3.5 Hi vona hi endlelo ra yena ra ku pfhumbisa vuxaka bya Piet na Vukosi tanihi nuna na nsati va nga si lovolana./Ku siya nuna eka Siyandhani a ya eKremetart hi xikongomelo xo lava ku xava yindlu a nga si hlayeleda kahle mali ya phenxini na mali yo xava yi nga si va kona.√√ (2)
- 3.6 A a twisisa leswaku vavasati va na timfanelo to susa ndzhwalo wa vuyimana ehandle ko byela nuna.√√/Wansati a nga ya kun'wana na kun'wana ehandle ka ku lawuriwa hi nuna.√√/Ku ambala buruku, rhoko yo koma yi tlhela yi vonikela na ku komba mavele a hi xihoxo.√√ (4)
- (Tinhlamulo timbirhi ntsena.) (4)
- 3.7 A a chava leswi yena na Vukosi a va nga si tekana.√√ (2)

- 3.8 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Swi lulamile hikuva a a va pfuna ku sungula muti.

KUMBE

A swi nga lulamangi hikuva Piet na Vukosi a va tirha naswona a va nga si tekana.√√ (2)

- 3.9 Ku kukula.√ (1)

- 3.10 Swa fambelana hikuva a nghenelela timhaka leti nga laveki yena na ku hlamula laha swi nga fanelangiki.√√ (2)

- 3.11 Vukosi a a hlonipha no yingisela kasi Ma'am Joyce a a nga hloniphi no yingisela nuna wa yena Mzamani.√√ (2)

- 3.12 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Vukati bya vona a byi nga ri na ndzhuti hikuva Ma'am Joyce a a nga leli kahle loko a famba naswona a a teka swiboho a nga tivisangi Mzamani.√√√

KUMBE

A byi ri kahle hikuva Ma'am Joyce a hanya tanihi hi wansati loyi a tivaka timfanelo ta yena na ku twisisa leswaku swiboho swin'wana munhu u fanele ku swi teka a ri yexe.√√√

(Amukela na yan'wana mavonelo lawa ya twisisekaka.) (3)

- 3.13 U vula leswaku wansati u tshunxekile ku endla leswi kombaka vutihlamuleri.√/Wansati u tshunxekile ku bula na nuna ku nga ri ku yingisa leswi nuna a swi vulaka. √/Wansati u na mfanelo yo humesa miehleketo ya yena.√ (2)

(Tinhlamulo timbirhi ntsena.)

- 3.14 Hileswi a a dedeleka hikwalaho ka ku pyopyiwa hi vhinya.√√ (2)

- 3.15 A ya nga ri kahle hikuva a va ri vanhu vakulu, a va fanele ku tihlonipha va tlhela va hlonipha Piet loyi a a tshama na Vukosi n'wana wa Ma'am Joyce.√√ (2)

- 3.16 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Va xavile yindlu na movha hi mali leyi a va yi hlengeletile.√√ (2)

- 3.17 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo ya yena. Leswaku loko munhu a ri na mali u fanele ku yi hlayisa na yona yi ta kota ku n'wi hlayisa.√√ (2)

[35]

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 35

XIVUTISO XA 4: XAMUGANGA – SJ Malungana na KA Khosa**4.1 'NKHUVO WA MUCATO WA MAHALA' – KA Khosa**

- 4.1.1 Madasani√ na Mamayila/N'wa-Makasani.√ (2)
- 4.1.2 Miehleketo ya leswaku a a tisola ku va a kunguhatile ku cata.√ (1)
- 4.1.3 U hubutile/B.√ (1)
- 4.1.4 Loko a ri na makumenharhu wa malembe.√ (1)
- 4.1.5 Mafanato√ wa ka Nghomunghomu.√ (2)
- 4.1.6 U fanele ku twanana na vatswari va yena na nsati wa yena, a tlhela a tiva ku ri va rhangwe va kuma n'wana leswi swi n'wi bohaka ku tekana na nsati wa yena ku ya hi xikereke.√√ (2)
- 4.1.7 Mahala u yile exikolweni malembe yo hlaya loko a ya dyondzela vudokodela laha a nga hlangana na vanhwana vo tala, kambe a nga n'wi tshikangi naswona a ku ri khalenyana va ri na n'wana swin'we.√√ (2)
- 4.1.8 A a ri munhu loyi a nga vileli ku vavisa matitwelo ya vanhu van'wana./A ri na ntiyiso eka matitwelo ya yena.√√ (2)
- 4.1.9 Ndlela leyi va n'wi hlamulaka hayona a yi kombisi ku yima na vonelo ra n'wana wa vona hikuva mhaka ya yena a yi nga twali naswona a va poyileka etikweni./A va tivisangi tiko hi ta makungu ya Mahala yo yimisa mucato.√√ (2)
- 4.1.10 Mukamberiwa u ta nyika mavonelo ya yena. Xikombiso: Va endlile kahle, hikuva vanhu van'wana ingi va nga ha tangi enkhubyeni ku ve nkhuvo wu ve kona.√√ (2)

[17]**NA****4.2 'SWA ANTSWA NDZI PHULA BYI HOLA' – SJ Malungana**

- 4.2.1 Exikolweni xa Tsandzeki.√ (1)
- 4.2.2 Ri fambelana hileswi exikolweni lexi swilo a swi nga fambi kahle/a swi tsandza swa vulawuri.√√ (2)
- 4.2.3 Hileswi n'wana wa yena a bihile emirini, muvangi wa timhaka ku ri mudyondzisi.√ (1)
- 4.2.4 A a vula leswaku xidemokirasi xi endlile leswaku xikolo xi nga fambi kahle/lawuleki.√√ (2)

- 4.2.5 Vadyondzi va nga ha tsandzeka ku xixima vadyondzisi va vona/swi nga ha kavanyeta madyondzelo ya vadyondzi.√√ (2)
- 4.2.6 Eka lembe leri landzelaka.√ (1)
- 4.2.7 A a khunguvanyekile ngopfu./A a hlundzukile ngopfu.√√ (2)
- 4.2.8 Hileswi a a n'wi tshembisile ku n'wi pasisa exikolweni.√√ (2)
- 4.2.9 Mutsari u thyile xirungulwana lexi vito ra 'Swa antswa ndzi phula byi hola' leswi vulaka ku va munhu a karhele hi swiendlo swo biha kutani a tiyimisela ku hambana na xiyimo xa kona, swi nga leswi swi humeleleke nhloko ya xikolo xa 'Tsandzeki' a kala a tibyela ku tshika ntirho a hambana na swiendlo swo biha swa vadyondzi na vadyondzisi.√√ (2)
- 4.2.10 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: A nga endlangi kahle, hikuva nhloko ya xikolo a hi yena a nga na nandzu, u ringetile ku vulavula na vadyondzisi hi vubihi bya ku rhandzana ka vadyondzisi na vadyondzi.√√√ (2)

KUMBE

U endlile kahle, hikuva nhloko ya xikolo a a lava ku sirhelela mudyondzisi wa yena eka mhaka leyi a nga yi endla yo biha.√√√ (3)

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 35

XIYENGE D: VUTLHOKOVETSERI**XIVUTISO XA 5****5.1 'EXIHLOBYENI'**

- 5.1.1 Xi vulavula hi xikolo tanihi ndhawu leyi phamelaka vutivi lebyi endlaka leswaku lava va tikarhataka va vuyeriwa loko lavo loloha na ku tsan'wa switsundzuxo va hanya hi ku xaniseka na ku tisola evuton'wini.√√ (2)
- 5.1.2 'Hi laha ku keleriwaka kona dyondzo' ya vula ndhawu leyi eka yona ku kumekaka dyondzo hi xitalo/ndhawu leyi ku dyondzisiwaka swilo swo tala swo hambanahambana/ndhawu leyi munhu a nga kumaka tidyondzo to tala kumbe vutivi eka yona/exikolweni.√√ (2)
- 5.1.3 Ku tirha u nga kumi hakelo/ku tirha kambe u nga swi voni leswaku u tirhela yini.√√ (2)
- 5.1.4 Ku hlaya na ku tsala tinomboro na maletere./A. √ (1)
- 5.1.5 Ri tshikelela ndhawu leyi ku kumekaka dyondzo eka yona.√√ (2)
- 5.1.6 Va bile nkateko hi le ndzhaku ka xandla.√√ (2)
- 5.1.7 Ya kombisa ku tisola kumbe ku tilaya/Ya kombisa ku twa ku vava emoyeni./Ku vilela hi ku va a nga endlangi swilo hi mfanelo.√√ (2)
- 5.1.8 Ti kombisa leswaku ku siyiwe timhaka to karhi leti muhlayi a nga tiengetelelaka tona.√ (1)
- 5.1.9 Sonete.√ (1)
- 5.1.10 Mukamberiwa u ta kombisa swilo swa nkoka leswi a swi kumaka eka xitlhokovetselo lexi. Xikombiso: Mhaka ya ku tirha hi matimba,√ ku tikarhatela dyondzo evuton'wini,√ ku teka swileriso na switsundzuxo swa vatswari na ku va na swikongomelo evuton'wini.√ (3)

NA

5.2 'SORISA'

- 5.2.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi munhu loyi a nga na vunene na ntiyiso kambe vanhu va n'wi sola hi mhaka ya xiyimo xa yena. Mutlhokovetseri wa n'wi tiyisa leswaku a nga heli matimba kambe a ya emahlweni na mintirho ya yena leyinene.√√ (2)
- 5.2.2 Vunene√ na ntiyiso.√ (2)
- 5.2.3 'Lunya.' √ (1)
- 5.2.4 Ku pfuka evurhongweni.√ (1)
- 5.2.5 Ku tshikeleka mhaka ya leswaku vanhu va nga n'wi cinci mahanyelo ya yena lamanene.√√ (2)
- 5.2.6 Leswaku vanhu va tsandzeka ku va na miehleketo leyinene.√√ (2)
- 5.2.7 U vula leswaku vanhu lava solaka va nga endli leswaku musoriwa a a ehleketa ngopfu timhaka to tala mayelana na swisolo leswi a swi amukelaka.√√ (2)
- 5.2.8 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Dyondzo ya leswaku munhu a nga fanelangi ku hela matimba loko a endla leswinene evuton'wini hambiloko vanhu va tshamela ku n'wi sola.√ (1)
- (Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (1)
- 5.2.9 Leswaku wa vilerisiwa/wa hlamarisiwa hi swiendlo swa vanhu lava solaka munhu loyi a endlaka leswinene.√√ (2)
- 5.2.10 Ri nga va ri sukela eka ku va vanhu va sola swiendlo leswinene swa munhu loyi ku tlhokovetseriwaka hi yena.√√ (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA D: 35
NTSENGO WA TIMARAKA: 70